

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Коваленка Андрія Олександровича «Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Дисертація присвячена темі, яка торкається однієї з найболючіших проблем кримінального провадження, а саме відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди. Найбільш ефективним законодавчим інструментом для отримання такого відшкодування є подання цивільного позову в кримінальному провадженні, правом на яке наділена особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди. Цивільний позов в інтересах держави пред'являється прокурором (ст. 128 КПК України).

В останні роки цей інститут був значно вдосконалений законодавцем, але в ньому існують чисельні прогалини і суперечності. Зокрема це стосується повноважень прокурора та їх практичної реалізації під час досудового розслідування, де передбачається своєчасне забезпечення цивільного позову (вжиття заходів щодо встановлення розміру заподіяної шкоди, відшукування майна підозрюваного (обвинуваченого) та тимчасове його вилучення чи накладення на нього арешту). Особливо це актуально у кримінальних провадженнях про привласнення, розтрата, зловживання службовим становищем, різноманітні шахрайства, якими державі спричиняються багатомільйонні втрати майна. Про ефективність реалізації прокурорами своїх повноважень можна робити попередні висновки, орієнтуючись на показники відшкодування заподіяної кримінальними правопорушеннями шкоди. Так, відповідно до щорічних звітів Генеральної прокуратури України «Про роботу прокурора» реальне відшкодування шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями, складає 9-10% від сум, що підлягають відшкодуванню за

рішеннями судів. Очевидно, що це свідчить про незабезпеченість цивільних позовів, поданих прокурорами.

Видається, що значною мірою недоліки в реалізації повноважень прокурора щодо забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями, викликані чисельними законодавчими змінами останніх років не завжди чіткими та однозначними. Тому ця проблема безумовно заслуговує на окреме достатньо глибоке наукове дослідження з метою визначення шляхів вдосконалення процесуальних повноважень прокуратури щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. Зокрема, уточненню підлягають повноваження прокурора, як суб'єкта реалізації права на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, а також процесуальний порядок їх реалізації. Важливим також є визначення системи заходів забезпечення прокурором цивільного позову, у тому числі отримання тимчасового доступу до речей і документів і тимчасове вилучення та арешт майна. З урахуванням цього обрана тема дисертаційного дослідження є актуальною і значущою з теоретичної і практичної точок зору і відповідає основним програмним документам, що визначають пріоритетні напрями наукових правових досліджень.

Названі проблемні питання стали предметом дослідження у дисертації Коваленка А.О., а сформульовані ним положення, висновки і рекомендації характеризуються новизною і є суттєвими для вирішення проблематики ефективної реалізації повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. Це значною мірою обумовлено досить раціональною та внутрішньо узгодженою структурою дисертаційної роботи.

На особливу увагу заслуговують наступні положення, висновки, рекомендації та пропозиції, що викладені в цій дисертації, які найбільш наочно демонструють її наукову новизну, теоретичну та практичну значущість.

Перш за все, потрібно звернути увагу, що дисертант для визначення сутності та змісту правового інституту цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні використав історико-правовий підхід, виділивши і

дослідивши основні періоди його становлення і розвитку (підрозділ 1.1.). Відзначається, що вказаний правовий інститут пройшов значний шлях еволюції від фрагментарного унормування до закріплення в окремий процесуальний інститут. На цій основі резюмується, що на сучасному історичному періоді розвитку вказаного правового інституту в Україні (з 20 листопада 2012 р. і по теперішній час) нагальною є потреба у запровадженні таких правових механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів людини, пріоритетом яких є особа, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоду.

Аналізуючи прокурора, як суб'єкта реалізації права на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні за чинним законодавством, автор обґрунтовано пропонує удосконалення редакції низки статей КПК України (п. 12 ч. 2 ст. 36; ч. 1 ст. 127; ч. 1 ст. 127). Зокрема, у ч. 1 ст. 128 пропонується передбачити право прокурора, а також особи, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано шкоди, пред'явити цивільний позов до виходу суду до нарадчої кімнати, а не лише до початку судового розгляду, як це передбачено у чинній редакції (с. 61). Ця пропозиція узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини.

Принципово важливим є положення про необхідність чіткого визначення прокурором у цивільному позові підстав для його пред'явлення в кримінальному провадженні, оскільки неправильне їх встановлення і формулювання є однією з умов відмови суду в прийнятті позову. Тому прокурору рекомендується визначати, чиї саме інтереси будуть захищатися – державні чи громадян, а також у кожному випадку надавати до суду відповідні докази, якими підтверджується необхідність захисту інтересу. Крім того, при вирішенні питання щодо наявності підстав для застосування представницьких повноважень з метою захисту інтересів держави та громадян прокурору необхідно особливу увагу звертати на існування порушення чи загрози порушення державного інтересу або порушень прав та інтересів громадян, зважено враховуючи всі наявні в матеріалах кримінального провадження обставини, пов'язані з виявленими порушеннями, їх негативні наслідки.

4

В дисертації окремо проаналізовано пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави і його пред'явлення в інтересах окремої категорії громадян. Наголошено, що пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави в кримінальному провадженні є одним із пріоритетних напрямів його процесуальної діяльності, що здійснюється з метою: по-перше, повернення до державного і місцевого бюджету збитків, понесених унаслідок вчинення кримінального правопорушення; по-друге, додержання законності й правопорядку в державі; по-третє, зміцнення економічної складової, соціальних цінностей та інших правовідносин. Щодо захисту інтересів громадян прокурором, зазначається, що в КПК України 2012 р., на відміну від попередніх КПК, більш чітко визначено коло осіб, в інтересах яких прокурор уповноважений пред'явити цивільний позов. При цьому, у світлі останніх конституційних змін, пов'язаних зі здійсненням правосуддя, представництво прокуратурою інтересів громадян, як одну з функцій, виключено. У той же час до КПК України та Закону України «Про прокуратуру» відповідних змін із цього питання внесено так і не було, що пропонується зробити для усунення суперечностей та забезпечення одноманітного практичного правозастосування.

Важливою частиною дисертаційного дослідження є аналіз заходів забезпечення прокурором цивільного позову під час досудового розслідування (розділ 3). В їх числі розглядається, зокрема тимчасовий доступ до речей і документів (здійснення виїмки). Аргументовано, що такий спосіб є найбільш раціональним і дієвим порівняно з іншими. В той же час підкреслюється, що в умовах практичної реалізації інституту тимчасового доступу до речей і документів важливе значення має забезпечення балансу між засадами таємниці спілкування, недоторканності житла чи іншого володіння особи, недоторканності права власності та вимоги щодо швидкості, повноти та неупередженості проведення розслідування. У зв'язку із цим пропонується удосконалення окремих положень в главі 15 КПК України.

Значна увага приділена аналізу чинного кримінального процесуального законодавства та позицій вчених-правників щодо тимчасового вилучення та

5

арешту майна, як заходу забезпечення цивільного позову. Відзначається, що чинна редакція ч. 1 ст. 167 КПК України порівняно з попередньою є більш практично значущою для забезпечення цивільного позову, оскільки містить пряму вказівку на можливість позбавлення права володіти, користуватися та розпоряджатися майном не лише підозрюваного, обвинуваченого, а й інших осіб, у володінні яких перебуває відповідне майно. Підкреслюється, що арешт майна є примусовим заходом, який дієво забезпечує можливість відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Необхідність арешту майна зумовлюється обґрунтованою підозрою вважати, що незастосування цього заходу спричинить певні труднощі в реалізації можливості відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, або ж взагалі призведе до неможливості виконання судового рішення в частині майнових стягнень за пред'явленим прокурором позовом. Зроблено висновок, що після внесення до КПК України відповідних змін у його положеннях закріплено обов'язок слідчого, прокурора щодо забезпечення цивільного позову чи можливої конфіскації майна. Це дозволяє визначити як одне із пріоритетних завдань досудового розслідування розшук та арешт майна для забезпечення цивільного позову чи можливої конфіскації майна.

Підводячи підсумок найбільш важливих здобутків дисертанта, потрібно підкреслити, що дослідження проблематики повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні поєднується з аналізом досить широкого спектру чинного законодавства і супроводжується аргументованими пропозиціями щодо удосконалення окремих положень КПК України і Закону України «Про прокуратуру». Достатній ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, визначається значним опрацьованим дисертантом емпіричним матеріалом (ухвали судів, статистичні та аналітичні матеріали Генеральної прокуратури України, опитування прокурорів).

Основні результати дослідження знайшли повне відображення в шести опублікованих в фахових виданнях наукових працях дисертанта. В наукових

публікаціях достатньо повно відображені всі розділи дисертації. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до встановлених вимог. Автореферат відображає основний зміст дисертації, висновки і пропозиції, які сформульовані у дисертації.

Однак, як і при дослідженні будь-якої досить складної теоретичної проблеми, в зазначеному дисертаційному дослідженні міститься чимало спірних, неузгоджених і не зовсім обґрунтованих положень, які можуть стати підґрунтям наукової дискусії і напрямами подальшої розробки даної проблеми.

1. У підрозділі 1.1. «Становлення та розвиток інституту цивільного позову прокурора в кримінальному процесі» (с. 25-44) здобувачеві варто було б окрім характеристики історичних етапів становлення інституту пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні проаналізувати ще й зарубіжних досвід функціонування прокуратури у досліджуваній сфері.

2. Потребує уточнення висновок здобувача про те, що під пред'явленням прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні слід розуміти вчинення процесуальних дій, в яких прокурор, вступаючи в правовідносини, на підставі та в порядку, передбаченому законом, реалізує свої повноваження (с. 63). В даному визначенні доцільно конкретизувати, що пред'являючи цивільний позов прокурор реалізує саме свої представницькі повноваження в кримінальному провадженні.

3. Висновок здобувача про те, що юридичною підставою пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні є сукупність законодавчих норм, які надають особі права пред'явити позов, але з певних причин вона це не може самостійно зробити (с. 85), варто доповнити положенням, згідно з яким юридичною підставою є також законодавчі норми, які уповноважують прокурора пред'являти від імені таких осіб цивільний позов.

4. Дискусійним є висновок здобувача про необхідність внесення змін до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» в частині надання прокурору права пред'являти цивільний позов в інтересах державних компаній (с. 94). Адже в таких справах інтереси державних компаній завжди пов'язані з їх

7

господарською діяльністю, що не завжди ототожнюється з державним інтересом. Крім того, пред'явлення цивільного позову в інтересах таких суб'єктів є обов'язком керівників державних компаній.

5. У підрозділі 2.2 «Пред'явлення цивільного позову в інтересах держави» (с. 85-105) здобувачеві варто було б проаналізувати також права та обов'язки прокурора у зв'язку з пред'явленням цивільного позову від імені держави.

Висловлені зауваження мають характер побажань та не можуть суттєво вплинути на загальну високу наукову цінність рецензованої роботи та позитивну оцінку проведеного автором дослідження. Це дозволяє зробити висновок, що дисертаційне дослідження «Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні» виконане на належному науково-теоретичному рівні, є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішують конкретне наукове завдання, що має як теоретичне, так і практичне значення. За своєю актуальністю і новизною вирішення досліджених проблем воно повністю відповідає вимогам п.п. 9, 11 і 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (в редакції постанови КМ України від 19.07.2015 р., № 656), а її автор, Коваленко Андрій Олександрович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Професор кафедри
кримінально-правових дисциплін та судових експертиз
Донецького юридичного інституту МВС України

доктор юридичних наук, професор

А.Ф. Волобуєв

Підпис професора кафедри КПДСЕ Волобуєва А.Ф. засвідчую:
т.в.о. начальника відділу режимно-секретного
та документального забезпечення

М.В. Яковлев